

ABDÜLHAK HÂMİD'İN ESERLERİNDE GREK VE LÂTİN MİTOLOJİSİYLE İLGİLİ UNSURLAR

İNCI ENGİNÜN

Divan edebiyatının iran edebiyatından gelen “yarı tarihî ve çok islâmlaşmış bir mitolojisi vardı”¹. Tanzimat’tan sonra buna, batı edebiyatlarından alınan mitoloji unsurları da karıştı. Yusuf Kâmil Paşa’nın 1859 da türkçeye çevirdiği *Télémaque*, eski grek tarih ve efsane âlemine karşı oldukça geniş bir alâka uyandırmıştır².

Türk edebiyatçılarının batı mitolojisi karşısında aldıkları tavır, oradan seçtikleri unsurlar, bunları kullanım tarzları birbirlerinden farklıdır. Şinasi bir şiirinde “su perisi” imajını kullanır³. Lamartine’den çevirdiği *Méditations* şiirinde “Zéphyr”i “bad-i saba” ve “nesim” kelimeleri ile karşılaşması da dikkate şayandır⁴. İki ifade tarzında da batılı mitolojik unsurların yabancılığı silinmiş veya gizlenmiştir. Ziya Paşa Plato’dan yaptığı bir tercümede geçen “Ceres” ve “Baküs” isimlerini şöyle açıklar :

“Ceres esâtir-i bûtperestan-i Yunan kavlince baş mabud ittihaz olunan Jüpiter’in kız karındaşı imiş. Biraderinden hatâile olup bir kız doğurmuş onu da duzeh hükümdarına kaptırmış. Güya usul-i ziraati insanlara öğretin çift âlâtını düzen bu hatun imiş. Plutark hakîm olduğu cihetle bunlara itikat etmezse de kendisi papas olduğundan kitabını enzâr-ı halkta mergub etmek için bu lisanı kullanmıştır.... Bakus mahud zampara Jüpiter’in nikâhsız hasıl ettiği evladdan biridir. Kavli esâtire göre ibtidâ yer yüzüne asma fidanını diken ve üzümü yetiştirip şarap yapan bu imiş”⁵.

¹ Ahmed Hamdi Tanpınar, *XIX. asır türk edebiyatı tarihi* 1956, s. XIX.

² Melin Has-er, *Tanzimat devrinde lâtîn ve grek antikitesi ile ilgili neşriyat* adlı mezuniyet tezinde 1254-1300 yılları arasında lâtîn ve grek tarih, efsane ve sanatına dair bir hayli malzeme toplanmıştır. Türkiyat Enstitüsü, tez nr. 523.

³ Yanında kan ile yaş içre kaldığım görüp el

Demez mi kim birini sukızı suya boğmuş, *Müntehabât-i eş’ar*, Ankara, 1960, s. 53.

⁴ *Tercüme-i manzûme*, neşreden Süheyl Bekur, Ankara, 1960, s. 12-13.

⁵ *Envar-i Zekâ*, nr. I, c. I, 1299, s. 24.

Tenkitlerinde eski türk edebiyatının hayal dünyasını şiddetle tenkit eden Namık Kemal'in ise grek mitolojisine karşı alâka duymaması tabiidir⁶.

Eserlerinde muhayyel unsurlara geniş yer veren Abdülhak Hâmid İslâm mitolojisinden olduğu gibi grek mitolojisinden de faydalanmıştır. Onda, ayrıca asur (süryani) din ve mitolojisinden gelen unsurlar da vardır⁷. Karışık olarak kullanılan bu unsurlar, muhtelif eserlerinde konuya göre, değişik bir durum arzederler.

Bu yazıda Hâmid'in eserlerinde geçen grek ve lâtin mitolojisine ait unsurların hem tam bir listesi verilmeye çalışılacak, hem de onların kullandıkları yerler belirtilecektir. Bunları:

1. Umumî olarak "ilâh" "ilâhe" kelimeleri.
2. İsimleriyle tasrih edilen ilâh ve ilâheler.
3. Grek ve lâtin mitolojisine ait bazı mekân adları olmak üzere üç gruba ayırmak mümkündür.

⁶ Namık Kemal, islâm mütefekkirlerinin eski yunan felsefesinden istifade etmelerine karşılık edebiyatlarına alâka duymayıslarını islâm dinine aykırı mitolojileri ile izah eder: "Tiyatronun akvâm-i islâmiye arasında revaç bulamaması iki sebepten neşet etmiştir. Evvela istidrak-i mehasin ve ikmal-i fezâille muttasif olan ezkiya-yı arap asar-ı yunaniyi tetebbuu başlar başlamaz mülkleri bin türlü fitne istilasına düşmüş gördükleri için elzem olan maarif ve hikemiyatdan, lâzım olan ezvak-ı edebiyata nakl-ı himmet edecek kadar zaman-ı huzur bulamadılar. Saniyen Yunan tiyatroları daima manzûm olarak okumak eş'arı ise bir takım hurafât-ı âlihat ile mâlâmâl olduğundan bedayi-i edebi hakayik-i tabiat içinde arayan muvahhidîn-i islâma zevk bahşolmak kabil değil idi". (İbret nr. 127, mart 19, 1289.)

⁷ Hamid'in mitolojiyi kullandığı daha önce Ahmed Hamdi Tanpınar, *XIX. asır türk edebiyatı tarihi*, s. 580 ve Gündüz Akıncı *Abdülhak Hamid Tarhan, hayatı ve eserleri*, s. 250, 265 tarafından da belirtilmiştir. Tanpınar edebiyat tarihi kadrosu içinde, bu özelliğe bir cümle ile temas eder, Gündüz Akıncı ise Hamid'in edebiyatımızdaki yerini belirtirken: "Türk yazarları içinde mitolojiye değer veren ve onu eserlerinde ilk kullanan sanatçı odur" hükmüne, delil olarak, notlar bölümünde Hâmid'in kullandığı mitolojik adların bir listesini verir. Gündüz Akıncı'nın bu cümlesi ve verdiği liste bir kaç noktadan tenkit edilebilir. 1. "Mitoloji, kelimesiyle verilen listeden anlaşıldığına göre, sadece grek ve lâtin mitolojileri kastedilir. Halbuki Hamid'in grek ve lâtin mitolojilerinin yanı sıra, islâmî mitoloji ve süryani (asur) mitolojisi de yer alır. Bilhassa *Sardana-pal* (İstanbul, 1335) piyesinde süryani mitolojisi ön plândadır. 2. Gündüz Akıncı'nın verdiği liste çok eksikdir. Meselâ, *İbn-i Musa* (İstanbul, 1335) piyesinin 47. sahifesinde aynı cümlede geçen Persephone ve Pluton adlarından sadece Persephone'u aynı eserin 26. ncı sahifesinde geçen Minerva, Hebe, Herkül, Kupidon, Hymen ve Venüs'ten sadece ilk dördünü zikreder, diğerlerini atlar. 3. Ayrıca bunların Hâmid tarafından ne maksatla kullanıldığını da belirtmemiştir.

Hâmid'in eserlerinde *ilâh* ve *ilâhe* kelimelerine sık sık rastlanır. Bu kelimelerin münhasıran grek ve lâtın mitolojisiyle alâkalı oldukları söylenemez. Diğer mitolojilerde de ilâh ve ilâheler vardır. Fakat bunlardan bazılarının hangi kültür sahasına ait olduklarını metinden anlamak kabildir. Meselâ, *İbn-i Musa* da Kraliçe İla'nın⁸ nedimesi Sulla, kraliçeye bir vesileyle:

"O zamanda eski *ilâhelerin* etvâr-ı hükûmeti geçmişti" der (s. 40). Burada iki şahıs da Avrupalı olduklarına göre bahis konusu olan ilâhelerin grek ve lâtın mitolojisine ait olduğu söylenebilir. Buna karşılık Aziz bin Musa'nın kraliçeye hitâben söylediği:

"Bu hal ile siz asr-i cehalette gelseydiniz, elbette Arapların *ilâhesi* olurdunuz" (s. 202) cümlesindeki "ilâhe" kelimesinin islâmlıktan önceki arap mitolojisine ait olduğu aşikârdır. *Sardanapal* piyesinde bahis konusu olan ilâh ve ilâhelerin çoğunlukla süryani mitolojisine ait olduğu düşünülebilir. *Makber*⁹ deki:

Doğsun göreyim o mâh yerden,
Nurun çıka ey *İlâh* yerden (s. 19)

Olmaz bana bir penâh arşın;
Olsun senin ey *İlâh* arşın. (s. 38)

beyitlerinde geçen "ilâh" kelimeleri Allah mânâsına kullanılmıştır. Fakat yine aynı eserde şu beyitte geçen "ilâhe" kelimesinin hangi kültür sahasına ait olduğunu tesbit güçtür :

İhlâl-i sükût için savâik,
Heykeller, ilâheler, hudâlar. (s. 89)

Hâmid, *Garâm*,¹⁰ *Sardanapal* ve *İlhan* da¹¹ müzlerden de bahseder. *Garâm* da "alihât-i edeb" terkibiyle kast olunan müzler olsa gerektir.

Vak'aya bir dil-rübadır sebep,
Hem Huda, hem de *alihât-i edeb*
Mislini halk etmemiş âsârda,
Bir güneştir âlem-i didârda.. (s. 21)

⁸ İspanya kraliçesi Aylo (Egilona) ya araplar Eyilo derler. İslâm Ansiklopedisi, cüz I, s. 64.

⁹ *Makber*, İstanbul, 1303.

¹⁰ *Garâm* İstanbul, 1341.

¹¹ *İlhan*, İstanbul, 1329.

İlhan da Hafız, Çoban ile konuşurken durmadan görünmeyen varlıklardan kadehini doldurmalarını ister. Aşağıdaki mısralarda bahis konusu olan "saki-yi gül-çehre-i ilhâm" eski grek mitolojisindeki müzleri yakından hatırlatır:

Mey sun bana ey saki-yi gül-çehre-i ilhâm
Zâhid seni görmez de eder Hâfız'ı itham
Mey sun bana ey saki-yi nuşâbe-i câvid
Eş'arımı hep sensin eden surh ile tesvîd. (s. 57)

Mitolojik benzetmelerin en kesif olduğu eser *İbn-i Musa* dır. Burada müslümanlığı kabul ederek Müslim adını alan Culyanus, çok sevdiği arap mücahidesi Azra'nın, evlendikleri gün hemen sefere hazırlanan arap ordusuna katılmak istemesi üzerine ona aşkını şöyle anlatır:

"Ey Arabistan'ın *Minerva'sı*; Bir müddet *şâh-ı zeytûn* ile tecelli etsen olmaz mı? Sen bana ilâhe-i şebâb olan *Hebe* kadar hâcisebahş oluyorsun! Kuvvette *Herkül'e* döndüm. Hiç bu *sulh ve siyanet müekkilesinin* endâmına bu asker kıyafeti yakışır mı? Hiç bu naz ve nevazişten halk olunmuş vücudun sahibesine bu hadîd tabiat çesbân olur mu? Allah için söyle: Aramızda bir *Kupidon* görmek istemez misin, ey *Venüs*?" (s. 26)

Culyanus'un müslüman olmakla beraber, zihniyet bakımından henüz yabancığını hissettiren bu konuşmasına karşı Azra:

"Sen galiba bana ispanyolca söylüyorsun" (s. 26) diye mukabele eder.

Orduya katılmak için sabırsızlanan Azra'yı, Müslim daha önce de Zeus'un sakisi Ganymedes'e benzetmiştir:

"Ah saki-yi neşat olan Ganymedes'in duhter-i gül-peykeri hunriz mi olmalıdır?". Azra bu benzetmeye de kızar:

"Ben bu lisan-i mestâneden, esatîr ve efsaneden anlamam" (s. 17) der.

Müslim ızdırıp çekmekte olan kraliçeye "İlâhe, senin haline ağlar bir âbide" (s. 957) diye hitap eder. Sulla eserin başlarında kraliçenin araplar tarafından esir edilmesine kadar geçen devreyi anlatırken muhtelif mitolojik kahramanlarının isimlerini zikreder. Sulla'nın söylediğine göre, kraliçe yetişene kadar dünya ıssızdı. Kraliçe yetişip on yedi yaşına gelince dünya onunla dolar:

“Devr-i şebabın onyedinci baharını görmüş bir fidan oluncaya kadar ruhsar-i sabahatinizi bir gülstanda veya bir mevki-i seyranda gören olmamıştı. Daha o zaman İspanya sahra, *Olimp* تنها idi. Daha kimse mabudiyetini ittihaz etmemişti, Ormanlar *Napea*’sız, nehirler *Nalad*’sız, meclisler İla’sız bulunuyordu. Semenzar-i hüsnünüze saba değmemiş, *Zefir Flore*’ye malik olmamıştı. O zamanlarda eski ilâhelerin edvar-i hükümeti geçmiş idi. Zühre semavatın bir köşesinde kendi yerine sizin yetişmenizi seyr ediyordu” (s. 40).

Güzel kraliçe İla’nın, zarif, güzel orman ve nehir perileri ile doğu mitolojisinin bir nevi Venüs’ü olan Zühre’ye benzetildiği bu parçada, Hâmid, adeta Sulla’nın bir İspanyol olduğunu ve muhtemelen doğu mitolojisinden haberdar bulunmadığını unutmamıştır. Grek mitolojisine ait isimler ile bir arada kullanılan “Zühre” adını Hâmid’in her şeyi bir arada söyleme temayülü ile izah etmek mümkündür.

Güzelliği ile perilere benzetilen ve doğrudan doğruya “ilâhe” diye tavsif edilen kraliçe, Rodrik gibi zalim bir kralla evlendiği için Müslim tarafından *Persophone*’a benzetildiği gibi, (burada Rodrik de *Pluton*’a benzetilir), İla da, kendi kendisini çektiği ızdırıp dolayısıyla *Niobe*’ye yaklaştırır.

“Ah Rodrique’in yer yüzüne döktüğü kanlar, o şer ile mahlut olan kanlar vatan-i melaik ve memalik-i ervah olan tabakat-ı semaya aks etti. Amal-i şeni’ası cehennemın taşlarında mahkûk olmalı: Keşke avâlim-i süflaniye melikesi olan *-Persophone-* kıyamete kadar *-Enee-* saharlarında çiçek toplansaydı da *Pluton*’un nasibi olmasaydı» (s. 47).

Burada *Persephone* ve *Pluton* adları üzerinde de durmak gerekir. Grek mitolojisinde ölüm ülkesinin tanrısının adı *Hades*’tir. *Persophone* adını taşıyan *Demeter*’in kızını *Enee* saharasında çiçek toplarken kaçırmıştır. *Hades*’in latin mitolojisindeki adı *Pluton*’dur. Aynı durum daha önce zikredilen, *Minerva*, *Hebe*, *Herkül*, *Hymen*, *Cupdion*, *Venüs* adlarında da mevcuttur (s. 26). Hamid’in bu isimlerden birinin grekçesini muhafaza ederken öbüründe latincesini tercih etmesinin sebebi aşikâr değildir. İhtimal o bunun üzerinde düşünmemiştir.

Tarık tarafından öldürülen Kral Rodrik zalim olduğu kadar karısına karşı sadakatsizdir de. İbn-i Musa’ya aşık olan İla onun da savaştan savaşa koştuğunu görmekten müteessirdir. Kendisini asla saadete kavuşmayıp, mahşere kadar ağlayacak *Niobe*’ye benzetir.

“Evet, teselli-yi kalbim olan İbn-i Musa da gidiyor. Hem de Samson gibi giderken bulunduğu yeri yıkarak ve binlerce mahlûkatı beraber alarak gidiyor. Felek bana eyyam-i maziyeinden daha karanlık günler hazırlıyor. Bu gece elbisemin renginde olan şu korkunç bulutlarla hemhal olacağım: İşim -Niobe- gibi sabah-ı mahşere kadar ağlayıp sızlamak olacak -Melqart- meşalesi, *Vesta*-nın meçmeresi gibi müebbeden yanacağım. Ne zamana kadar evladını yiyeceksin? Ey *Kronos*/ Ey zaman!» (s. 53-54).

Yukarıki parçada grek mitolojisine ait unsurlar arasına İnci'nin, kuvvetiyle meşhur ibrani kahramanı Samson'un da adı karışır.

*Tarık*¹² piyesinde kızını ve kendisini hiç rahat bırakmayan «siyahpuş» rahibe, siyahpuş kadın sorar:

«Aceb nasıl olmuş da (*Mercur*) seni cehennemde bağlamamış».

Burada *Mercure*'ün ölümler ruhlarını ölümler âlemine taşıması hatırlanır.

*Abdullahü's-sagir*¹³ de Carolina güzel, yeşil bir tepede, ülkesinden tard edilmiş sultana rastlandığında:

«Cennet kapısında kim bu *Cerbere*»

diye sorar (s. 5). Bu kelimeyi naşir bir dip notuyla izah etmiştir. Sorunun cevabını *Abdullahü's-sagir* daha sonra, *Cerbere* kelimesinin anlamını açıklıyarak, onun siyah tıynetli, kapıcılık yapan bir köpek olduğunu söyleyerek verir:

Cennet burasıydı sence, bense
Bir -*Cerbere*- idim değil mi?
Gılmanı feda edip de böyle,
Olmak da sebep ne hem-nişimen
Merdûd-i uluvv-i tab' u şimen
Derban-i sakar, siyeh tıynet
Bir kelb ile, ey suruş-i cennet (s. 29).

Bu sözlerde bir az da *Sagir*'in serzenişi gizlidir. Zira başta kendisine *Cerbere* deyip hakaret eden Carolina, sonra onun yanında kalmağa karar vermiştir.

¹² *Tarık*, İstanbul, 1928, s. 220.

¹³ *Abdullahü's-sagir*, İstanbul, 1335.

Hamid'in mitoloji kahramanları içinde en çok zikrettiği Eros ve Venüs'tür. Venüs ile Mars arasındaki gönül macerasına da telmihler vardır. Hamid, bazen bunları doğu mitolojine ait Zühre ve Mirrih'le birleştirir. Sagir, Carolina ile kendisini Zühre ile Mirrih'in görmesini diler:

Görsün beni Zühre'siyle Mirrih
Canan ile hem-nişin-i sohbet. (s. 99)

İslamî mitolojide Mirrih ile Zühre arasında bir aşk macerası bahis konusu olmadığına göre, Hamid'in bu benzetmeyi yaparken Avrupa edebiyatına ve resmine konu olan Venüs-Mars münasebetini düşünmüş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu beyitte Sagir kendisi ile Carolina'yı Zühre ile Mirrih'e benzetirken, hem aşkları ile meşhur iki esatir kahramanının kendilerini görmesini diler, hem de az önce yanlarından uzaklaşmış olan Izabella ile Ferdinando'yu telmih eder.

Hamid'in Mars ile Venüs arasındaki aşk münasebetini Mirrih ile Zühre'ye aktararak yaptığı bir telmihe *Hikâyet* adlı şiirinde de rastlanır:

O dilber ki bir merd idi zırh-pûş
Kılar öyle azm-i şebistan nûş
Feradist olunca bununla karin
Daha nerm olur sanki ol nazenin
Biri Zühre, Mirrih idi diğeri
Ki ol hüsne mirat idi migferi
Güzel lafza kuvvetli mana idi¹⁴

Finten de Rose :

"Denir çirkin o bir Zühre, sukut etmiş bu bir Mirrih" der¹⁵.

Hamid'in bol bol kullandığı Venüs ve Eros ya ismen veya çok açık telmih ve tavsiflerle yer alır. İlk eseri sayılan *Garam*'da.

Olsa da mahvıma ismetten-Venüz-
Mutlaka masumdur bir öyle yüz (s. 50)

¹⁴ Hazine-i evrak. sene 1289, s. 41, 42, 47. tez. Nurten Kızıltag, *Hamid'in küçük şiirleri*, nr. 429, s. 75.

¹⁵ Kenan Akyüz neşri. M. E. B. Kültür serisi, 1964, İstanbul s. 114.

mısralarından sonra, *İbn-i Musa*'da yukarıda zikredilen örnekler dışında şu cümlelerde de geçer. Sulla entrikalar dolayısıyla perişan hale gelen Ummülasam (kraliçe) ın gittikçe güzelleştiğini söyler:

«Ümmülasam ki gittikçe güzelliği ruhaniyet kesbediyor; *İlahe-i hüsn ü an* ki aza-yi meyyitesi bir yere toplansa yine şayan-i perestiş bir sanem vücuda gelecek» (s. 331)

Bunlar Odur'da:

«*Herkül* gibi bir *Venüs* ne hoş şey»¹⁶ (s. 28)

Finten'de de asli temiyile yakından alâkalı olarak aşkı ifade eden bu iki şahıs yer alır. *Finten*, *Davalaciro*'ya:

«Ben köpükten bir vücut, sen serapâ zırh» (s. 5) derken köpük ve zırh kelimelerinin uyandırdığı imajlar *Venüs* ile *Mars*'tır. Keza *Davalaciro*'nun *Finten*'e cevaben:

“Ben bir alihenin hab-gâhında bir kâbus olmak istemem» cümlesi, *Venüs*-*Volkan* veya *Persephone*-*Hâdes* münasebetini hatırlatıyor. Fakat bir ihtiras sembolü haline gelen *Finten*'in *Persephone*'dan çok *Venüs*'e yaklaştığını düşünmek hatalı olmaz. Hatta muhtemeldir ki *Finten*'deki ucube motifini de *Hamid Zeus*'ün oğlu *Volkan*'dan almış olsun.

Sardanapal piyesinde süryani mitolojisinin yanısıra *Eros*'un ve müzlerin de yer aldığı görülür. Tapınakta, baş rahibin dualarıyla bazı kızların ortaya çıkıp dans ettikleri bir dekor tasvirinde, bahis konusu edilen açıkça *Eros*'tur: «*Musiki perileri* bir kenara derilip içlerinden birisi *uryan ve handan bir sabiyi* kucagında tuttuğu halde gark-riz-i hicab u ıztırap olarak» (s. 72). Yazar, bir dip notu ile bu benzetmeyi izah eder: «O tarihlerde aşkın bir tıfl-i masum olarak temsil edildiği mervi olmadığı gibi bâde dahi mevcut değil ise de bu tarih-na-şinashlıkta beis görülmedi».

Bu kızlar raks edip şarkı söylerler. Okudukları gazelde yine aynı benzetme vardır.

Vücudu serapa alevden serişte,
Dökülmüş saçı düşuna rişte rişte
Der agûş kılmış onu bir ferişte,
Cihan-hâkimi bir sabiciktir işte (s. 73)

¹⁶ *Bunlar odur*, İstanbul, 1303.

Sardanapal, kadın düşkünü bir hükümdardır ve aşkın timsali olan «sabi», bu hükümdara hakimdir. Bu fikir Hamid'in *Külbe-i iştiyak* adlı şiirinde de geçer.

Sabâ eyler kudûm-i nevbaharı kûhdan tebşîr
Eder tıfl-i muhabbet asi-yâb-i âlemi tedvîr¹⁷

Sardanapal piyesinin onbirinci manzarında «sabi» kelimesi çeşitli manalarda kullanılmıştır. Babası ile beraber sarayda hücumla maruz kalan Yudes, kendisini kast ederek:

Neden âsem olsun fakat bir sabi (s. 153) der. Bu esnada bir yıldırım düşer. Kızı ile Akın arasındaki aşk münasebetine kızan Sardanapal:

Kucaklaş Yudes, işte tıfl-i garam
diye alaylı bir cevap verir. Bu hengame sırasında dışardan mancımıkla atılan bir taş bir çocuğu ezer.

—Neden âsem olsun sabiler?.. -dedin;
Süyûl-i belanın şu bir mansıbı
Bu masûme âsem mi, bikes sabi?.. (s. 156)

sözünde ona da bir telmih vardır.

Finten'de *Eros* isim olarak hiç geçmez, fakat çok bariz telmihler vardır.

Doktor Thomas «ucube dediğiniz çocuk, o zevce olmayan valide» diyen *Lady Dick*'e hitaben «o çocuk gençliğin mahsulüdür ki nice nice çocuklar yapan şüara ona aşk ismini vermişlerdir. O valide (*Finten*) o *çocuktan* hasıl olmuştur»¹⁸ (s. 4) Burada *Sardanapal*'da olduğu gibi çocuk kelimesi üzerinde oynanmıştır. Çocukla hem *Finten*'in ucube oğlu hem de «aşk» kastedilmektedir. Aşkın gözünün bağlı olduğu şu cümlede belirtilir. «Tefrik-i nik ü bed edemediği için değil midir ki aşk-i hercaiye bir çeşm-bend-i gaflet verilmiş»¹⁹. (s. 5) Thomas, *Finten*'i ölüm-süzlere benzetir. «Bilirim ki sıytinizin hayatı ebedi olacaktır. Bir *tıfl-i masum* olduğu halde zamaneden daha yaşlı bulunduğu malûm olan

¹⁷ Bedayi-yi edebiye, s. 72.

¹⁸ Bu cümle Worssworth'un "The child is the father of man" mısraını kuvvetle hatırlatmaktadır.

¹⁹ Kenan Akyüz, dip notunda batılı ressamın aşkı gözü bağlı elinde ok ve yay bulunan çocuk şeklinde tasvir ederler diyor. *Finten*. s. 5.

aşk-i bahtiyar gibi beşeriyetin şahit-i encamı olacaksınız. İlaheler ki vücutlarından nişan vermemişler, elbette hiç bir asırda fena bulmazlar. İsminiz, cisminiz değişebilir. Fakat hüsnünüz bakıdır (s. 30).

Birbirini seven iki genç, Lady Costance ile Vicont Rose arasında aşka dair kısa bir konuşma geçer. Bu konuşmada Eros'un vasıflarından çoğu sayılır.

«Viconte Rose: «Aşk, o küçük haydut, bana hiçbir vakitte taarruz edemez. Gönlümün dizginleri aklımın elinde oldukça onun bana ne ger-dünesi yetişebilir, ne okları²⁰ (s. 108).

«İsterse okları nazilat-i felekiyye, kanatları seyyale-yi berkıyyeden olsun; isterse arabasına şark ve garbın zühreleri koşulsun, aşk benim aklıma hâkim olamaz.

İsterse şu bindiğiniz kısrağ gibi bunda yarışlar kazanmış bir afete süvar olsun da beni takip etsin, ben o derecelerde firar ederim ki rüzgarımın şiddet-i sadematına takat getirmeyip şaşaa-i hakikatten kaçan hayalet-i vahiy gibi, münhezimen ricate, ilâheleri perileriyle beraber kasırğa haline gelerek sonra da münhezimen avdete mecbur olur» (s. 109).

Fırtınada, Davalaciro'nun bulunduğu vapura giden Finten bir taraftan denize açılan Lord Dick'in yatından intikam almasını ister, bir yandan da onu ne kadar sevdiğini söylerken Eros'u telmih eder;

«Bütün kainat dursa, aşk-i fettanın oku durmaz gider» (s. 228). Davalaciro'nun kıskançlık göstermesi üzerine Finten o gemide bulunanların rakipleri olduğunu söyler. Finten bu cümlelerle tasvir ettiği kıskançlığı ile Zeus'un karısı Hera'yı hatırlatır:

«O geminin içinde dört rakip var, Davalaciro, biri benim, üçü senin!.. Ah! Seni gördüğüm zaman dünyada ne kadar kadın varsa bana rakip geliyor. Hatta senden sevabın, alihatin, cematın, sibain, el-faz ve kelimatın bile müenneslerini kiskanyorum... Seni Beyrut'ta bir dişi arslan bekliyor Davalaciro, olmaya ki ona mukaârin olasın» (s. 234).

*Eşber*²¹ piyesinde adı zikredilmemekle beraber Jupiter'e bir telmih vardır:

²⁰ Kenan Akyüz, dipnotunda "aşkın, iki tekerlekli bir araba üstünde ve attığı oklarla gönülleri avlayan bir küçük çocuk şeklinde tasvir edilmesine işaret ediliyor" diye kaydeder (s. 108).

²¹ *Eşber*, 1922, İstanbul.

Milletlere karşı aheninim,
 Bir afete karşı nazeninim.
 Afetse de ey ilah, göster (s. 12)
 Ah keşki ben ilah olaydım..
 Hep bildiğimi hemén bulaydım.
 Her yerde görüp o yarı elbet,
 Her lahza eder idim muhabbet (s. 13).

Hamid dip notunda burada «ilah» kelimesiyle Jupiter'i kastettiğini açıklar.

Burada, İskender'in ilâh olma dileğine, o ilahların kıyafet değiştirip sevgililerine kavuşmaları arzusu hâkimdir. Nitekim Zeus, Apollon, Eros'un kıyafet değiştirip sevdiklerinin yanına gitmeleriyle ilgili çeşitli hikâyeler vardır.

Eşber İskender'in ilahına, Jüpiter'e itaat etmiyeceğini, yani teslim olmayacağını Sumru'ya söyler.

Ol muktedirin bu kembezaât
 Hallâkına eylemez itaat (s. 90)

“*Hürriyet Neşidesi*” adlı şiirinde Hamid, Jupiter'in, layık olmadığı için Olimp'ten yer altına fırlatıp attığı Volkan'ı orijinal bir şekilde kullanır:

Her şeb mütehassirdi vatan hab u huzura
 Evladını vakf etmiş idi ye's ü fütura
 Volkan gibi, bir meşaledir geldi zuhura
 Kalb oldu o hâlât bugün şevk ü sürura²²

Hamid mitolojik mekân adlarından sadece Olimp ve Enee'yi zikreder. Bu iki isim birer kere *İbn-i Musa* piyesinde geçer (s. 40, 57). *Eşber* de ise, Aristo, İskender'e:

Her semtine müstemil nigâhın,
 Dönsün de, Olympe'e ceşşgahın (s. 29).

²² Musavver Mahit, sene 5, Mart 1325, c. I, s. 19 (Nurten Kızıldaş, *Hamid'in küçük şiirleri*, Tez 429, s. 133).

diyerek hem İskender'i İlahlar ilahı Jupiter'e hem de karargahını Olympe'e teşbih eder.

Bu kısa araştırma gösteriyor ki, Hâmid, eserlerinde grek mitolojisine ait unsurlardan bir çoğunu kullanmış ve onları kendi düşünce ve hayal dünyasına mal etmiştir. Hâmid'den sonra türk edebiyatında batı tesiri ile beraber grek mitolojisine ait unsurların sayısı artar, daha sarîh ve daha kuvvetli hale gelir.